

УДК378.016

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-200-204

КОЛОДІЙ Наталія Вікторівна –
викладач кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5270-039X>
e-mail: kolodij-IS@ukr.net

ОСНОВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вільне володіння різними мовами і, передусім, досконале знання та оперування державною мовою, забезпечує комфортну професійну діяльність будь-якого фахівця. Найбільш гостру потребу в ґрунтовній мовній та мовленнєвій освіченості відчують студенти, передусім, гуманітарних спеціальностей, оскільки мовлення в їх подальшій практичній діяльності виступає джерелом і носієм інформації, засобом впливу на інших людей, виконання визначених завдань та досягнення цілей власної професійної діяльності.

Фахівець із соціальної роботи (далі – ФСР) – це особа, яка відповідно до вимог стандартів вищої освіти повинна володіти сукупністю особистісних якостей та професійних компетентностей для виконання специфічного виду суспільної діяльності. Він обов'язково має володіти високим рівнем сформованості професійних мовленнєвих компетентностей (далі – ПМК), що охоплюватимуть знання мовних норм, а також знання з наук, які досліджують мовленнєві і поведінкові закономірності

Наразі існує чимало питань щодо формування професійної мовленнєвої підготовки ФСР, зокрема: загалом спостерігається недостатньо високий рівень мовної компетенції за підсумками вивчення навчальних дисциплін, особливо професійно-орієнтованих; неусвідомлений суржик, через українсько-російську двомовність населення; негативний вплив засобів масової інформації – телебачення, радіо та Інтернету, що сприяють поширенню звички вживати ненормативну лексику; помітне зниження якості вітчизняної друкованої продукції та збільшення кількості друкованої продукції, передусім, російською мовою; недостатній рівень риторичної освіти працівників соціальної сфери, що помітно знижує їх імідж та рейтинг серед інших фахівців; зменшення в останні роки прошарку інтелігенції в суспільстві, що є основним носієм української мови.

Комплексність завдань, змісту, функцій освітнього процесу в закладі вищої освіти, які

сприяють формуванню ПМК майбутніх ФСР, зумовлює доцільність його організації з використанням системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно-зорієнтованого, аксіологічного (ціннісного), культурологічного, інтегративного, індивідуального та творчого підходів. Вони уможливили інтерпретацію підготовки майбутнього ФСР як системи структурних і функціональних компонентів, які забезпечують формування професійних компетентностей, високих особистісних якостей та, загалом, зумовлюють індивідуальну траєкторію його професійного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний аналіз наукових праць переконує, що проблематику формування основних підходів до формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців різних спеціальностей розглянуто у працях таких вітчизняних дослідників, як: К. Балабанова, А. Бех, Н. Бідюк, Г. Богін, В. Борисенко, Л.І. Гриценко, В. Загвязінський, І. Козловська, О. Копусь, М. Кравець, В. Краєвський, К. Крутій, А. Леонтєв, М. Орап, О. Семенов, Н. Скибун та ін.

У своїх працях Н. Бабич, О. Біляєва, А. Богуш, Л. Головата, Н. Голуб, Л. Лучкіна, Л. Мацько, Л. Мамчур, В. Момот, Л. Паламар, Л. Романова, Л. Струганець, Л. Сушенцева, Н. Тоцька та ін. пропонують педагогічні технології формування культури професійного мовлення студентів.

У дисертаційних працях Л. Барановської, О. Бугайчук, А. Варданян, Л. Васецької, Л. Головатаї, О. Гридчук, Н. Костриці, Л. Лучкіної, Т. Окуневич та ін. розкрито основні проблемні питання формування професійної мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти та запропоновано відповідні педагогічні підходи, освітні моделі, методики та технології.

Мета статті полягає в розкритті основних педагогічних підходів щодо формування ПМК майбутніх бакалаврів соціальної роботи

Виклад основного матеріалу

дослідження. Сучасний соціально-економіко-політичний стан держави, тривале ведення воєнних дій на сході країни значно ускладнили життя громадян Україні. Сьогодні суспільство потребує нових прогресивних підходів розвитку соціальної сфери суспільства, удосконалення професійної підготовки ФСР.

Закон України «Про вищу освіту» подає компетентність як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу освітню діяльність [1, с. 1]. Науковець О. Гриджук компетентність розуміє як інтегральну якісну особистісну характеристику студента, в основі якої знання, розуміння, обізнаність, досвід соціальної та професійної діяльності; як здатність студента ефективно працювати, нестандартно підходити до вирішення проблемних ситуацій, що виникають у різних сферах його життєдіяльності [6, с. 78]. Ми поділяємо думку автора про те, що мовно-комунікативна компетентність – це здатність послуговуватися нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належний рівень комунікативних навичок, умінь аналізувати власне й чуже висловлювання, знання професійного дискурсу, ціннісне ставлення до мови [6, с. 82]. Науковець А. Богущ під мовленнєвою компетенцією розуміє вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [3, с. 53]. У свою чергу А. Варданян професійну мовленнєву компетентність визначає, як якість особистості, що «інтегрує в собі особистісні комунікативні якості, знання про систему мови, володіння мовними поняттями і засобами, культурою спілкування як у соціальному житті, так і в професійній сфері, усвідомлення особистістю потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів комунікації і розвитку [4, с. 6].

Мовленнєва компетенція передбачає безперервне вдосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності – слуханні, говорінні, читанні та письмовій діяльності; вміння планувати свою мовленнєву і не мовленнєву поведінку, вміння застосовувати стилістичні багатства рідної мови.

Узагальнюючи подані в науковій літературі тлумачення ключових термінів

дослідження, ми розуміємо ПМК ФСР як його здатність якісно та ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених відповідно до конкретних професійно-комунікативних ситуацій цілей та завдань. Охарактеризуємо основні педагогічні підходи.

Системний підхід. Науковець А. Бех системою називає сукупність об'єктів з їх відносинами і зв'язками, що володіє такими ознаками: цілісністю (певною незалежністю системи від зовнішнього середовища і від інших систем), зв'язністю (наявністю зв'язків, що дозволяють за допомогою переходів по них від елемента до елемента з'єднувати декілька будь-яких елементів системи), функцією (наявністю цілей, що не є простою сумою цілей елементів, що належать системі) [2].

Вивчення об'єкта нашого дослідження, а саме процесу формування ПМК ФСР з позиції системного підходу включає такі аспекти: системно-елементний (виявлення елементів, що складають дану систему); системно-структурний (вивчення внутрішніх зв'язків між елементами системи); системно-функціональний (виявлення функцій системи); системно-цільовий (виявлення цілей і підцілей системи); системно-ресурсний (аналіз ресурсів, необхідних для функціонування системи); системно-інтеграційний (визначення сукупності якісних властивостей системи, що забезпечують її цілісність і відмінних від властивостей її елементів); системно-комунікаційний (аналіз зовнішніх зв'язків системи із зовнішнім середовищем та іншими системами); системно-історичний (вивчення виникнення системи, етапів її розвитку і перспектив).

Очевидно, що все вказує на необхідність вивчення освітніх процесів, використовуючи методологію системних досліджень, де в основі лежить системний підхід.

Компетентнісний підхід. Цей підхід, який став основоположним в освітній системі, зосереджує увагу на результатах освітньої діяльності і передбачає формування ПМК як однієї з ключових. Особливою його рисою є те, що в якості результату визначається не кількість отриманої і засвоєної інформації, а спроможність майбутнього фахівця застосовувати цю інформацію і діяти в різних проблемних ситуаціях.

Цей підхід зумовлює особливу організацію різних аспектів освітнього процесу, пріоритетними з яких є: добір мовного й мовленнєвого матеріалу відповідно до комунікативних потреб; визначення комплексу навчальних дій, якими повинні оволодіти студенти під час набуття досвіду

мовно-комунікативної взаємодії; дидактично доцільний набір вправ і завдань як засобів оволодіння мовно-комунікативних та мовленнєвих намірів студентів у межах певних тем спілкування; добір видів і форм освітньої діяльності.

Компетентнісний підхід вимагає системного формування комплексу мовних, мовленнєвих, комунікативних умінь і навичок студентів, пов'язаних із аудіюванням, усвідомленням, запам'ятовуванням і продукуванням текстів. Цей аспект утілюється за рахунок комбінованих вправ і завдань – мовних, мовленнєвих, комунікативних, стилістичних, проблемних, інноваційних та ін. Компетентнісний підхід у цьому контексті нерозривно пов'язаний із діяльнісним підходом, адже студент може проявити власну ПМК.

Діяльнісний підхід в освіті – це методологічний базис, на якому будуються різні системи навчання зі своїми конкретними технологіями, прийомами і теоретичними особливостями.

Як стверджує А. Леонтьєв, діяльнісний підхід – це єдність особистості та діяльності, процес спрямований на становлення свідомості людини і її особистості в цілому. В умовах діяльнісного підходу людина виступає як активне творче начало. Взаємодіючи зі світом, людина вчиться будувати самого себе. Саме через діяльність і в процесі діяльності людина стає сама собою, відбувається саморозвиток і самоактуалізація особистості.

При даному підході основна увага приділяється соціальній сутності особистості, яка розглядається як сукупність соціальних характеристик (властивостей, якостей), які людина набуває під час предметної діяльності. Підхід ґрунтується на взаємодії діяльності викладача і студента. Дії викладача спрямовані не на процес засвоєння знань, умінь і навичок, а на організацію діяльності студентів.

Діяльнісний підхід є актуальним з огляду на проблему нашого дослідження, оскільки лише за наявності відповідних професійних мовленнєвих умінь та навичок, які формуються в ході освітнього процесу, майбутній ФСР зможе професійно виконувати свої посадові обов'язки за змінюваних обставин та нестандартних ситуаціях.

Особистісно-орієнтований підхід виступає як теоретико-методологічна стратегія і тактика формування особистості майбутнього фахівця, що сприяє оволодіння ним цілісними професійними знаннями. Це базова ціннісна орієнтація педагогічної системи загалом і педагога зокрема, що визначає позиції у взаємодії із суб'єктами

процесу формування особистості. У рамках визначених концептуальних положень особистісно-орієнтований підхід постає основоположним елементом системи педагогічної освіти, конструювання якої передбачає проблемний, комплексний вплив на особистість з урахуванням індивідуальних, вікових та особистісних особливостей, інтересів і здібностей суб'єктів освіти та базується на принципах природовідповідності, гуманності, розвитку, самовизначення, індивідуальної творчої самореалізації.

Ознаками особистісно-орієнтованого підходу є: організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії; створення умов для самоактуалізації особистості; її активізація; забезпечення зовнішніх і внутрішніх мотивів студентів; отримання задоволення від вирішення навчальних завдань у співпраці з іншими суб'єктами освіти; забезпечення умов для самооцінювання, саморегуляції і самоактуалізації; перенесення акценту у функціях педагога на позицію фасилітатора. Цей підхід покликаний значно гуманізувати освітній процес, максимально розкрити потенційні можливості студента, стимулювати його до особистісно-розвиваючої творчості, вдосконалення професійного мовлення.

Аксіологічний, або ціннісний підхід. Цінності – це сукупність реальних предметів і абстрактних ідей, які мають високу значущість для суспільства чи окремої особистості. Цей підхід розглядає освіту як соціально-педагогічний феномен, що знаходить своє відображення в основних його ідеях: універсальність і фундаментальність гуманістичних цінностей, єдність цілей і засобів, пріоритет ідеї свободи та місце державної мови в незалежній країні тощо.

Аксіологічний підхід поєднує теорію і практику, базується на підготовці ФСР з урахуванням таких загальнолюдських цінностей, як порядність, патріотизм, чесність, гідність, справедливість, гуманність, толерантність та ін. У центрі аксіологічного мислення знаходиться концепція взаємозалежного, взаємодіючого світу, наш світ є світом цілісної людини, тому важливо навчитися бачити те спільне, що не лише об'єднує людство, а й характеризує кожен окрему людину. Цей підхід вважає цінностями не тільки явища та їхні властивості, предмети, необхідні людям для задоволення їхніх потреб, а й ідей, спонукання у вигляді норм та ідеалів.

Культурологічний підхід. Культурологічний підхід має своєю основою аксіологію – вчення про цінності. Людина

розвивається шляхом освоєння нею культури як системи цінностей і одночасно стає творцем нових елементів культури, тобто відбувається становлення індивіда як творчої особистості.

Аналіз наукових праць науковців та вчених, що відображують проблему культурологічного підходу в освіті, досвіду його практичного застосування в системі вищої освіти, дозволив виявити особливості його практичної реалізації у процесі формування ПМК у ФСР: спирається на культуру як цілісний досвід попередніх поколінь, як систему моральних і духовно-матеріальних цінностей, що визначає сенс життя людини, її навчання, виховання та особистісний розвиток під час освітнього процесу; розуміння людини як суб'єкта культури, індивідуального та історичного розвитку; розуміння культури як умови, засобу і програмного результату психолого-педагогічного впливу; посилення культурологічної складової компонентів освітньої програми підготовки ФСР, використання культури з метою об'єднання і реалізації задач виховання і навчання.

Інтегративний підхід. І. Козловська під «інтеграцією» розуміє процес взаємодії елементів (із заданими властивостями), що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, в результаті якої формується зінтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, в структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів [9]. В. Загвязінський зазначає, що інтегративний підхід до навчання спирається на ідею цілісності навчання, яка має єдність цілей, змісту, засобів, форм і методів навчання [8]. Л. І. Гриценко під інтегративним підходом розуміє розробку методів діяльності, конструювання складних об'єктів, що розвиваються, та процес їх дослідження на підставі об'єднання в єдине ціле різноманітних властивостей, моделей, концепцій. Об'єктом конструювання та дослідження виступає навчання, що розглядається як система та процес встановлення інтеграційних зв'язків [7]. Коли ми говоримо про реалізацію інтегративного підходу в освітньому процесі, ми маємо на увазі інтегроване навчання, яке передбачає реалізацію трьох основних положень, які відображають три складові освітнього процесу: зміст, методика та організаційний аспект. У змісті навчання конструктивно синтезуються різноманітні знання, що повинні привести до цілісного розвитку особистості. Методика забезпечує: органічний синтез

технологій колективного та індивідуального навчання, що дозволяє в єдності формувати та розвивати індивідуальні соціально-психологічні властивості студентів та їх соціалізацію; системний синтез репродуктивних та продуктивних методів і методик навчання; співвідношення способів навчання, які відображають логіко-раціональну та образно-емоційну сторони пізнання. Організаційний аспект, коли організація інтегрованого навчання відбувається через синтез регламентованої та спонтанної діяльності тих, хто навчається.

Індивідуальний підхід – система педагогічних дій з урахуванням індивідуальних особливостей студентів в освітньому процесі з метою активного управління ходом розвитку розумових і фізичних можливостей та передбачає всебічне вивчення майбутніх фахівців і розробку відповідних заходів педагогічного впливу з урахуванням виявлених особливостей.

При індивідуальному підході викладач враховує такі особливості студента як увага, сприйняття, мислення, пам'ять, уява, особливості мови, особливості емоційної сфери, особливості поведінки, стиль навчання, фізичні особливості, працездатність, темп діяльності, загальні здібності, схильності, інтереси, спрямованість особистості, рівень успішності з предмету. При врахуванні всіх цих особливостей можливе виховання цілісної, гармонійно розвиненої індивідуальності та повноцінної особистості.

Творчий (креативний) підхід. Творчість є невід'ємним компонентом взаємодії викладача і студента, починаючи від безпосереднього процесу навчання під час заняття, закінчуючи позааудиторним спілкуванням. Педагогічна творчість сприяє створенню атмосфери глибокого взаєморозуміння, доброзичливості, поваги, співпраці між студентом і викладачем. Творчий підхід має на меті стимулювання студентів до творчості у пізнавальній діяльності. Він значно розвиває уяву студентів, спостережливість, образне і критичне мислення. Нестандартний, креативний підхід педагога стимулює активність, викликає бажання самостійно і плідно працювати, що і є головною гарантією високого рівня особистісного розвитку й загальної успішності під час занять.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, визначені основні педагогічні підходи сприяють успішному досягненню позитивного результату в процесі щодо формування професійної мовленнєвої компетентності

майбутніх фахівців із соціальної роботи. Перспективним вбачаємо удосконалення методичного складника мовленнєвої підготовки майбутніх бакалаврів соціальної роботи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004.
2. Бех Ю. В. Філософські проблеми сучасного управління складними системами : ідеї, принципи і моделі : монографія / Ю. В. Бех, А. І. Слєпцов. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 404 с.
3. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та метод. рекомендації / Укл. А. М. Богуш. К. : ІЗМН, 1997. 112 с.
4. Варданян А. Формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2017. 23 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Гриджук О. С. Теоретико-методичні засади формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців лісотехнічних спеціальностей: дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)». Херсонський державний університет, Херсон, 2018. 218 с.
7. Гриценко Л. И. Теория и практика обучения: интегративный подход: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Гриценко Л. И. М. : Издательский дом «Академия», 2008. 240 с.
8. Загвязинский В. И. Теория обучения: современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Загвязинский В. И. М. : Издательский дом «Академия», 2008. 192 с.
9. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійної школи (дидактичні основи) / Козловська І. М. Львів: Світ, 1999. 302 с.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»*. (2014). [Law of Ukraine «On Higher Education»]. Kyiv.
2. Bekh, Yu. V. (2012). *Filosofski problemy suchasnoho upravlinnia skladnyimi systemamy : idei, pryntsyipy i modeli*. [Philosophical problems of modern

management of complex systems: ideas, principles and models]. Kyiv.

3. Bohush, A. M. (1999). *Vytoky movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho viku: prohrama ta metodychni rekomendatsii*. [Origins of speech development of preschool children: program and method. recommendations]. Kyiv.
4. Vardanian, A. (2017). *Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentnosti maibutnikh likariv*. [Formation of professional speech competence of future doctors]. Khmelnytskyi.
5. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. (2005). [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv.
6. Hrydzhuk, O. Ye. (2018). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia movnokomunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv lisotekhnichnykh spetsialnostei*. [Theoretical and methodological principles of formation of linguistic and communicative competence of future specialists in forestry specialties]. Kherson.
7. Hrytsenko, L. Y. *Teoryia y praktyka obuchenya*. (2008). [theory and practice of teaching: an integrative approach]. Moscow.
8. Zahviazynskyi, V. Y. *Teoryia obuchenya: sovremennaia ynterpretatsiya: ucheb. posobyie dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi (2008)*. [Theory of learning: modern interpretation]. Moscow.
9. Kozlovska, I. M. (1999). *Teoretyko-metodolohichni aspekty intehtratsii znan uchniv profesiinoi shkoly (dydaktychni osnovy.)* [Theoretical and methodological aspects of integration of knowledge of students of vocational school (didactic bases)]. Lviv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЛОДІЙ **Наталія Вікторівна** – викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: теорія та методика професійного навчання, методика навчання української мови у вищій освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOLODII **Natalia Viktorivna** – is a lecturer at the Department of Ukrainian Language at Lviv Polytechnic National University.

Circle of scientific interests: theory and methods of vocational training, methods of teaching the Ukrainian language in higher education.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2021 р.